

IV. Národní stát a globalizace

Žakowski: Obavy a naděje

Panta rei – vše se mění...

Pravda je úspěšná snaha přemýšlet objektivně a nehumánně.

Robert Musil, Člověk bez vlastností

O b s a h

1. Tekutá modernita
2. Stát a politický systém
3. Globalizace
4. Nadnárodní společnosti
5. Globalizace světové politiky
6. Washingtonský konsensus – důsledky pro rozvojové země
7. Azijská krize
8. Reakce na globalizaci a vyrovnávání se s ní
9. Jaká východiska pro rozvojové země
10. Shrnutí

1. Tekutá modernita

Vztahy mezi globalizací a proměnou významu a funkce národního státu jsou velmi často netransparentní. Tempo těchto proměn se zvýšilo zejména po rozpadu bipolárního světa, jejich kořeny jsou však často hlubší a kauzalita složitější než odpovídá vztahu stát - globalizace.

Bauman spatřuje základ změn sítě politických vztahů v proměně obsahu lidské svobody. „Přestože nebyla ještě opuštěna představa zdokonalování (nebo jakékoliv další modernizace *statu quo*) prostřednictvím legislativních zásahů společnosti jako celku, důraz se zásadním způsobem přenesl (a je důležité, že spolu s břemenem

odpovědnosti) směrem k sebeuplatnění jedince. Tento fatální odklon se odrazil v převedení eticko – politického diskurzu z kontextu „spravedlivé společnosti“ do kontextu „lidských práv“, který tento diskurz zaměřuje na právo jedinců lišit se a podle svého si vybírat a volit vlastní modely štěstí a vhodný životní styl.“ Na první pohled takový závěr se týká jen těch společností, jejichž potřeby jsou uspokojovány v dostatečné či více než dostatečné míře, tedy průmyslově rozvinutých zemí. Ve skutečnosti vědomí práva jako nároku na všestranné zajištění základních materiálních a kulturních potřeb a požadavků se stále více prosazuje i v postojích obyvatel zemí méně rozvinutých a rozvojových.

Obtíž při hledání základních vztahů stát – globalizace spočívá především v tom, že šíře, mnohohrstevnatost a dynamika procesů společenských proměn vyvolávaných globalizací nedovoluje vytvořit jejich jednotný teoretický koncept. Je příznačné, že nejserioznější soubory odborných studií na dané téma člení autory do dvou základních skupin, a to na „skeptiky“ a „globalisty“ (Held, Mc Grew). Prvá skupina hodnotí globalizaci spíše negativně, ale zejména poukazuje na to, že její projevy nejsou tak výrazné jak tvrdí její zastánci. Opačné mínění zastávají globalisté, kteří i když vidí současné projevy globalizačních procesů často jako negativní, v delších časových horizontech hodnotí její přínosy jako pozitivní.

Baumanova myšlenka odkazuje navíc k tomu, že řada společenských proměn v původně členských zemích Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (dále jen OECD) nastala jako důsledek přechodu od modernity k postmodernitě a tedy jako důsledek proměn orientací a hodnot „nasycených“ společností, jejichž vztah k politice a politickému systému poznamenalo zlhostejnění. To byl ovšem vývoj podstatně odlišný od situace většiny rozvojových či rozvíjejících se zemí zasahovaných procesy globalizace.

Není přitom naděje, že procesy změn se zpomalí a že se základní vztahy v rámci státní organizace a politických systémů ustálí. Spíše naopak. Prognózy zejména amerických výzkumných ústavů předpovídají možnosti jak pozitivních tak negativních změn ekonomických, sociálních i environmentálních. Ty

ovšem budou určovat i změny a podobu politických systémů, politických režimů, funkcí států. Globalizace v tomto směru není tedy jedinou a dokonce ani ne hlavní determinantou dalšího vývoje.(Hammond, Rischard).

Nelze ovšem také ani předvídat možné důsledky nepředvídatelných politických událostí jako byl teroristický útok na World Trade Center v New Yorku v r. 2001, válka v Afghánistánu nebo v Iráku nebo současná finanční krize které mohou do stávajícího vývoje dramaticky zasáhnout. Hrozby nového iránského presidenta Ahmandínežáda na adresu Izraele a trvání Iránu na domácím obohacování jaderného paliva, které lze pak využít pro výrobu jaderných zbraní, patří k transparentnějším potencím takových komplikací. Z těchto nejistot plyne, že obecná hodnocení stávajících vztahů stát – globalizace mohou být vždy jen přibližné.

2. Stát a politický systém

Současný sociální život v rozvinutých průmyslových zemích je spojen s moderním státem, který představuje nejvlastnější formu téměř všech typů lidské aktivity. Stát se jeví být všudypřítomný, reguluje podmínky života od registrace při narození až po potvrzení smrti.

Moderní státy se objevily v západní Evropě a na jejich koloniálních územích v 18. a v 19. století. Jejich počátky přitom sahají zpět do 16. století. Liší se od počátku od dřívějších forem politické vlády uplatňováním odlišující symetrie shody mezi suverenitou, teritorialitou a legitimitou.

Obecně se národní stát chápe jako organismus, který má své kořeny ve společné kultuře, jazyce a zvycích. Moderní stát ve své moderní podobě a trhy (národní trhy především) se objevily současně a vzájemně se ovlivňovaly: stát trhům, tj. občanům jako jejich nositelům poskytoval ochranu, a občané plněním daňových povinností tuto činnost státu umožňovali.

Cenou za zajištění bezpečnosti a svobody občanů na trhu byla nakonec intervence státu do nejintimnějších aspektů osobního života. To obstarávaly státní byrokracie. Jejich role narůstala od konce devatenáctého století při zabezpečování sociální stability společností, kdy došlo k postupné pauperizaci významných skupin obyvatelstva. Výsledkem byl vznik tzv. sociálního státu, jak se nová forma státu nazývala od poloviny 20. stol. (Luhman)

Již na počátku 19. stol. zaměstnávaly vlády rakouská 700 000 byrokratů, francouzská 500 000 byrokratů, německá 1,5 mio, italská 700 000.

Vrcholu dosáhl moderní národní stát na konci 20. století, kdy se opíral o nové mezinárodní regulační mechanismy jako je universální režim lidských práv a byl podporován rozvojem multilaterálních forem mezinárodní spolupráce a koordinace zejména v mezinárodních organizacích jako je zejména Organizace spojených národů (Hard, Mc Grew)

V teorii se rozlišují pokud jde o tuto moderní formu státu dva hlavní přístupy, a to funkcionalistický a organizační. V prvním případě se za hlavní funkci státu pokládá udržování společenského pořádku. Druhé pojetí pokládá stát za soubor institucí, které odpovídají za kolektivní organizaci sociálních vztahů a které jsou financovány z veřejného rozpočtu (Heywood). Aby bylo možné vysvětlit vliv globalizace na proměnu funkcí a organizaci národního státu je třeba vysvětlit vztah mezi státem a politickým systémem. Předně v moderní politické teorii se stát pokládá za součást politického systému (Prorok, Lisa 2002), nikoliv za jeho ztělesnění. Politický systém pak zahrnuje všechny subjekty politiky, především politické strany a stále přibývajících zájmové nestátní organizace (NGO's). Tyto nestátní subjekty odhalují sociální, ekonomické, environmentální, kulturní, ale i politické problémy, politizují je a stát je pak řeší v rámci daného rámce právního státu a finančních možností. Stát tedy od konce 19. století přejímá stále větší množství funkcí a přiměřeně tomu rozvíjí své

institucionální uspořádání. Vše zahrnující funkce národního státu se zakládala na pojmu suverenity, ať měl tento pojem v konkrétních historických podmínkách seberelativnější obsah. Jedním z typických projevů onnipotentního státu byla poválečná vlna – třebaže často dočasná - nacionalizací průmyslu, které v jeho totalitních podobách především ve státech sovětského bloku pak byly absolutní.

Postmoderní vývoj jak se projevil po rozpadu bipolárního světa v řadě posttotalitních a zejména rozvojových zemí – ale nejen tam - vedl k jevu, který politická věda označuje za „vyprazdňování“ státu (hollowing out) (Heywood), zčásti jako důsledek globalizace, zčásti jako uplatňování klíčových nástrojů neoliberální politiky – privatizace, deregulace, liberalizace.

3. Globalizace

Kořeny globalizace jsou dvojí . Vedla k ní především zhoršující se ekonomická situace Spojených států z přelomu 60. a 70. let, která vyústila ve zrušení směnitelnosti dolaru za zlato a nastolila v letech 1971- 1973 volně plovoucí kurzy nejvýznamnějších měn. Podobný byl ekonomický vývoj i ve většině zemí OECD, navíc intenzifikovaný první ropnou krizí

z r. 1973. V návaznosti na tento vývoj firmy, které chtěly zvýšit nebo alespoň zachovat úroveň zisků a akumulace kapitálu, začaly aplikovat nové strategie a soustředily se především na mezinárodní expanzi. V první fázi tohoto vývoje v rámci vyspělých zemí došlo k větší mezinárodní ekonomické a organizační provázanosti firem. Vyspělé země postupně liberalizovaly své vnitřní trhy a uplatňovaly nástroje, kterými lákaly zahraniční investice. Vytvářely tak prostředí podporující vznikání a expanzi nadnárodních společností (dále jen NNS) a rozvoj globalizace.

Paralelně s tímto vývojem se v rámci politických systémů odehrával další proces, zejména v souvislosti s globálními environmentálními problémy a s ochranou lidských práv, který vedl k vzniku stále většího počtu nevládních organizací. Ty postupně přerůstaly hranice národních států a staly se novými aktéry na jevišti světového politického systému. Tyto skupiny změnilly formu i dynamiku vývoje národního státu a celého národního politického systému. Proměnu ilustruje i rychlý růst počtu mezivládních organizací (IGO) a širokého spektra nadnárodních nátlakových skupin a mezinárodních nevládních organizací. Typická to byly Světová banka, Mezinárodní měnový fond, Světová obchodní organizace, ale i Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) nebo Evropská banka pro rekonstrukci a rozvoj aj. V r. 1909 existovalo 37 mezivládních organizací a 176 mezinárodních nevládních organizací., zatímco uprostřed 90-tých let existovalo celkem 160 mezivládních organizací a 5 500 mezinárodních nevládních organizací. (Held, Mc Grew)

4. Nadnárodní společnosti (NNS)

Nadnárodní společnosti hrají klíčovou roli v globalizačním procesu, protože a) iniciují a zavádějí technologické inovace a jsou zdrojem rozvoje produktivních sil, b) přispívají k většině toků mezinárodních transakcí, c) jsou doposud jediným aktérem, který může skutečně plánovat, organizovat a kontrolovat přeshraniční aktivity, d) jsou v postavení, které jim dovoluje plně využívat předností informačních a telekomunikačních technologií a nejvíce přispívají k jejich rozšiřování a rozvoji, e) participují na globalizačních procesech spíše jako aktivní než pasivní účastníci. Teoretici pokládají tyto charakteristiky NNS za ireverzibilní příčiny globalizačního procesu na rozdíl od finanční dominance domácích a mezinárodních ekonomik , které mají za síly reverzibilní (G. Ietto-Gillies in :Michie).

Šedesátá a sedmdesátá léta byla (podle teoretiků) desítiletími konfrontace mezi NNS a národními vládami, zejména, i když ne výlučně, vládami rozvojových zemí. Především zde docházelo v té době k velkému počtu nacionalizací přidružených podniků (affiliates) NN společností. To se změnilo v 80-tých letech. Toto desítiletí se naopak pokládá za dobu spolupráce mezi národními vládami a NNS. Řada vlád rozvojových zemí, aniž by ohrožovala nacionalizovaný sektor, následovala příklad průmyslově rozvinutých zemí a zapojovala jej do spolupráce s NNS. Privatizované podniky pak vlády často prodávaly zahraničním společnostem. Privatizace vyvrcholila v devadesátých letech. To posilovalo postavení NNS a umožňovalo jim bez zábrán sledovat své strategie.

Tento vývoj měl ovšem své sociální důsledky. Různé společenské skupiny byly zbavovány vlivu zatímco distribuce příjmů a blahobyt se od nejchudších vrstev, skupin, komunit, tříd a zemí přesouvaly k bohatým, a to jak v průmyslově rozvinutých tak v rozvíjejících se či rozvojových zemích. Jak vlády sledovaly strategie preferující menšiny, často v rozporu s demokratickými principy, lidé přestávali stále více věřit v demokratické mechanismy jako nástroje, které mohou měnit sociální a ekonomickou situaci. Postupné klesání volební účasti v řadě průmyslových zemí bylo zlým znamením deziluze z demokratického procesu. Politická diskuse se změnila v pouliční protesty.

Cesta ven ze začarovaného kruhu globálních problémů by měla vést z pouličních protestů k politice. Demokratický proces by měl začít fungovat. Toho lze dosáhnout jen odklonem od konfrontace k regulaci. Národní vlády respektive jejich společenství musí znovu získat vedení v politice, aby se mohly vypořádat s mocí NNS. NNS přitom v řadě ohledů hrají v současném kapitalistickém světě pozitivní roli. Řada je jich zapojena do tolik potřebného rozvoje a šíření inovací zejména v rozvojových zemích, mnohé vyrábějí co lidé skutečně

potřebují a chtějí, vytvářejí pracovní příležitosti a rozvíjejí kvalifikační zdatnosti. To však neznamená, že řada z nich není zaměřena na „růst růstu“ jak fenomén pojmenovává český filosof |Bělohradský.

Nicméně jejich aktivity je třeba regulovat systémem koherentních i mezinárodních forem vládnutí . Zatím existuje jen bezzubá směrnice OECD - většina NNS má totiž svůj původ v členských zemích této organizace - tzv. Code of conduct. Směrnice doporučuje, aby NNS vytvářely pracovní příležitost, respektovaly záruky pracovního práva platné ve vyspělých průmyslových zemích, chovaly se šetrně k životnímu prostředí atd. Současná bankovní krize ukazuje, že to nestačí a že bude třeba legalizovat nástroje kontroly činnosti NNS, v současnosti především bankovních domů

5. Globalizace světové politiky

Ještě v době studené války teorie o světové politice byly založeny na víře, že je totéž co mezinárodní vztahy. Tato koncepce předpokládala národní státy jako místa světové politické moci a autority. Z toho se dovozovalo, že studium států a vztahů mezi státy je nezbytnou a dostatečnou podmínkou porozumění a explanace světové politiky.

Události 11. září 2001 byly symptomem hlubší proměny světové politiky determinované globalizací. Rozdíly symbolizuje sémantický posun od slova „národ“ (nation) ke konceptu „mimo národ“ („ation“, onomatopoický znak, který autor této myšlenky konfrontuje s významem „nation“) (Michie) . Zatímco „mezinárodní“ perspektiva vycházela z hlavní role národních států, mimonárodní koncept (ation) nepředstavuje žádnou hypotézu o hlavních aktérech nebo dominantních rysech světové politiky. To ovšem dovoluje uvažovat o světové politice komplexnějším způsobem. Státy jistě zůstávají jejími klíčovými aktéry, ale jsou pouze jedním, i když důležitým hráčem při její tvorbě.

Tak záležitosti regionální globální politiky již daleko přesahují rámec tradičně chápané geopolitiky. Pašování drog, tok kapitálu, kyselá dešť a klimatická změna, aktivity pedofilů, ilegální imigranti a terorismus neznají hranice, nemůže je proto ani respektovat politika účinného řešení a zvládnání těchto problémů. Mezinárodní spolupráce a koordinace národních politik se stala nezbytným požadavkem zvládnání důsledků globalizace světa.

Zásadní změny se projevují ve světovém vojenském pořádku. Málo států nyní považuje unilateralismus a neutralitu za věrohodnou obrannou strategii. Globální a regionální bezpečnostní instituce se staly důležitějšími, navzdory zdánlivé ztrátě role, kterou hrály v době studené války (zejména NATO, opakované návrhy na vytvoření společné branné síly EU). Většina států dnes volí pro případ nepřátelství multilaterální uspořádání a instituce v úsilí zvýšit svou bezpečnost. Je to také paradox a novost globalizace organizovaného násilí (terorismu), že národní bezpečnost vyžaduje vlastně výhradně jen tuto formu ochrany národní bezpečnosti. Poprvé v historii se tak národní bezpečnost, která byla vždy jádrem státnosti, může účinně zajišťovat jen když se národní státy spojí dohromady a sjednotí zdroje, technologie, výzvědné služby, moc a autoritu.

Rozsah strategických voleb politiky dostupných individuálnímu vládám a účinnost řady nástrojů tradičních politik se tak snižuje. Tato tendence se projevuje v první řadě díky snižování významu řady hraničních kontrol – ať formálních či neformálních, které tradičně sloužily k omezování transakcí zboží a služeb, technologií, myšlenek a kulturní výměny (bezvízový styk mezi řadou zemí EU a Spojenými státy, zrušení vnitřních kontrol mezi zeměmi EU, tzv. Schengen a j.).

Státy trpí dalším snižováním moci, protože expanze transnacionálních sil redukuje kontrolu, kterou jednotlivé vlády mohou provádět nad aktivitami svých občanů a jiných lidí. Např. zvýšená mobilita kapitálu způsobovaná spojením světových finančních trhů mění rovnováhu

moci mezi trhy a státy a vyvíjí na státy mocný vliv, aby prováděly politiky trhům vstřícné, včetně nízkých rozpočtových deficitů a výdajů, zejména na sociální služby.

Ve sporu o vytrácející se mocenské pozici státu ve světové politice v současné době převládá tedy názor, že stát sice zůstává významným aktérem, ale že zároveň autorita jako fenomén je difúznější (rozptýlenější). Pojem „mimo národ“ (ation) implikuje, že autorita není monopolizována státem. Na světovou politiku není už možné hledět jako na svět států, ale stala se **vibrující mozaikou nepřestajně se měnících autoritativních aktérů**, která zahrnuje stát, na který ji však nelze redukovat. **Politický systém je tak turbulentní.**

Současný diskurz by měl vyjasňovat jakou roli bude stát perspektivně hrát. Je zřejmé, že problémy, které vyvolává globalizace jako je degradace životního prostředí, finanční krize a nestabilita či proliferace zbraní hromadného ničení vedla k zvýšení vzájemných kontaktů mezi státy. V řadě oblastí moc a autorita států přes všechno zůstává svrchovaná a mezinárodní vztahy v těchto oblastech mají tendenci být dominantní. Někteří teoretici soudí, že v této situaci význam terorismu a jeho organizací, i přes nebezpečí, že teroristé mohou použít zbraní hromadného ničení, je okrajový.

Stát ovšem není statické jsoucno. Všeobecně se má za to, že prodělává hlubokou proměnu a že již není jednotnou organizací jako v minulosti. Soudí se, že se státní organizace rozděluje, disgreguje podle svých funkčních částí (institucí). Tyto části jako ministerstva, kontrolní a regulační instituce, exekutiva i zákonodárné instituce, se spojují do sítí s institucionálně shodnými protějšky v zahraničí. Vytvářejí se tak sítě vztahů, které představují nový, nadnárodní či nadstátní (ve smyslu tradičně chápané autority národního státu „nadvládní“, v orig. „transgovernemental order“ / R. Woodward in: Michie /) řád. Daleko nejtransparentnější je tento vývoj v oblasti globálních finančních vztahů (opět: finančního vládnutí, v orig. „governance“).

Konečně, jak již bylo uvedeno, aktéry mezinárodní politiky se staly mezinárodní nevládní organizace. Druhou skupinu nevládního charakteru představuje akademická obec, která je samostatným a vlivným subjektem mezinárodní politiky, nejednou nahrazujícím vládní autoritu (např. ekomové jako Samuleson, Friedman nebo političtí teoretici jako Huntington, Fukuyama aj.)

Z přehledů činnosti nevládních institucí vyplývá, že je málo aspektů světové politiky do kterých by nepronikly. Působí v současnosti například v takových oblastech jako je Internet a komunikační systémy, pojišťovnictví a farmaceutické a chemické bezpečnostní standardy. Nahrazují státní instituce zejména tam, kde ty nejsou schopny efektivně působit nebo kde k tomu ani nemají vůli. Přesto oblasti, kde privátní nevládní autority by měly dominantní postavení, jsou stále výjimkou. Je však významné, že na řešení řady závažných problémů se stát, podnikatelská sféra i nestátní / nevládní organizace podílejí společně. Na druhé straně se ukazuje, že v řadě případů státy hledisko nevládních organizací nepřijímají a nerespektují je (například poskytování účinnější pomoci rozvojovým zemím, účinnější ochrana životního prostředí, efektivní uskutečňování strategií udržitelného rozvoje apod.).

To je ovšem rozdíl proti míře vlivu, který na mezinárodní politiku mají NNS. Podle některých teoretiků zástupci společností vytvářejí mezinárodní režimy, které vnášejí řád do masivního proudu transakcí, překračujících hranice států. Dokonce se uvádí, že státní regulační opatření jsou ovlivňována samoregulačními praktikami podnikatelských aktérů víc než je tomu naopak. Zástupci podnikatelské sféry, tj. zejména sdružení nejvlivnějších společností, se pravidelně účastní mezinárodně politických jednání a v mnoha případech mají rozhodující vliv na přijímaná rozhodnutí (např. na rozhodování G8).

Podobný vliv mají ovšem mezivládní organizace (IGO , intergovernmental orgnaizations, jako Mezinárodní měnový fond –

IMF, Světová banka - WB či Světová obchodní organizace - WTO), které mohou násobit své působení vytvářením aliancí, financováním výzkumu, zajišťováním technických expertiz, ovlivňováním veřejného mínění apod. To jim umožňuje jednat do určité míry nezávisle na vládách, které mají zastupovat.

V těchto podmínkách vzniká **nehierarchický řád**, který ovšem není dosud zajištěn demokratickou legitimitou. Objevuje se fenomén **dělené suverenity** (Beck). Současná literatura pak dovozuje, že globalizace působí jak na udržování kontinuity tak na změny. V oblastech jako je vojenská moc a vnitřní bezpečnost státy zatím nadále potvrzují svou autoritu,. Na druhé straně státní autorita selhává a mizí při zabezpečování takových úkolů jako je ovlivňování ekonomických procesů či ochrana životního prostředí, kde autoritu přejímají nestátní organizace. Teoretici přitom přiznávají, že většinu těchto procesů se zatím nepodařilo inventarizovat, tím méně jim porozumět.

6. Washingtonský konsensus – důsledky pro rozvojové země

Vývoj řady, ne-li většiny národních států od konce 80-tých let byl, zejména od r. 1989, podstatně ovlivňován tzv. Washingtonským konsensem (liberální „levice“ hovoří v té souvislosti o „bibli neoliberalismu“). Vznikl jako dohoda mezi MMF, Světovou bankou a Ministerstvem financí Spojených států. Jeho obsahem bylo : požadavek monetární stability a opatrnosti ; připouštění rozpočtových deficitů jen v takové výši, aby nebylo nutné je dofinancovávat předepisováním nových daní; zavedení priorit ve veřejných výdajích převáděním zdrojů z politicky sensitivních oblastí jako jsou sociální výdaje do zanedbaných (opomíjených) oblastí s vysokou ekonomickou návratností jako je hmotná a nehmotná infrastruktura (internetová síť, silnice, tratě aj.); daňová reforma jež rozšiřuje

daňovou základnu a omezuje marginální daňové sazby s cílem podpořit podněty (S.Lee in: Michie). Základní smysl konsensu bylo definovat obecné zásady politiky, jež se měla nadále uplatňovat zejména vůči rozvojovým zemím.

Pro uplatňování této politiky měl rozhodující význam vliv, který v MMF měly – a mají - nejbohatší průmyslové země, hlavně obchodní a finanční zájmy v těchto zemích, tedy podnikatelská sféra včetně NNS. Klíčovou roli sehrály také finanční zájmy Spojených států jako jediné globální supervelmoci. V důsledku uplatňování Washingtonského konsensu došlo v devadesátých letech k řadě ekonomických krizí právě v rozvojových resp. rozvíjejících se zemích. Negativní důsledky globalizace dosud postihly celkem asi 100 zemí. (Stiglitz)

Především po rozpadu bipolárního světa se mohl vliv těchto mezivládních mezinárodních organizací (IGO), zejména Mezinárodního měnové fondu uplatnit v nejširším měřítku a v plné síle. Zahrnul nejen bývalé koloniální či rozvojové země, posttotalitní státy ale i země, které chtěly pouze získat pozitivní stanovisko těchto organizací pro svůj přístup na mezinárodní kapitálové trhy. Mezivládní organizace globálního významu se tak přiřadily k dominantním hráčům světové ekonomiky.

V rozvojovém světě tyto organizace poskytují většinu úvěrů (Stiglitz). Jejich zajištění podmiňují vládám tzv. **programy strukturálního přizpůsobení** v intencích výše popsané mantry washingtonského konsensu. V zásadě to znamenalo zavedení tvrdých tržních mechanismů do zemí, které na to nebyly ani kulturně, ani institucionálně připraveny. Chyběly nebo byly nedokonalé finanční instituce, daňový systém, právní systém zejména zajištění soukromého vlastnictví , výkonné soudnictví. Ve svých důsledcích to vedlo k dočasnému rozvratu ekonomik těchto zemí, k sociálním nepokojům.

Jakým směrem se bude ubírat další vývoj je nesnadné odhadnout. Ze současných tendencí jsou tři nejdůležitější : předně, že národní státy se učí odolávat nástrahám globalizace individuálně. Vedle toho vytvářejí

pevnější zájmová (síťová) a regionální zájmová uskupení. Třetí tendence, zatím nejméně výrazná, je spíše teoretické než praktické hledání nového globálního konsensu regulace či řízení světového politického systému.

7. Asijská krize

Asijská ekonomická a politická krize devadesátých let minulého století v důsledku uplatňování Washingtonského konsensu zachvátila celou řadu zemí od Thajska až po Indonésii. Různá hodnocení příčin této krize se shodují v tom, že šlo především o problém institucí, které neodpovídaly požadavkům tržní ekonomiky. Někteří autoři vidí další příčinu v přecenění úspěšnosti hospodářského růstu v zemích krizí nakonec zasažených. Zahraniční podniky celkem bez znalostí místní situace a kultury uzavíraly smlouvy o joint venture s místními podniky, své podnikatelské záměry zakládaly na vztazích s lokálními vlivnými rodinami a politiky. Přehlížely nebezpečí nepotismu a korupce. Nicméně za konečnou příčinu se pokládá chybná politika MMF, který zhoršující se ekonomickou situaci r. 1997 řešil vnášením požadavků své neoliberální politiky. Vyvolal tak sociální otřesy a zastavil na několik let ekonomický růst. Vlády postižených zemí nedokázaly tomuto vývoji čelit, mj. také proto, že se celkem bez výhrad podřizovaly radám a doporučením expertů MMF (Jones, Stiglitz)

Opak představuje úspěšná politika vlád Jižní Koreje, Tajvanu a Singapuru. Zpráva o ekonomické situaci těchto zemí, kterou financovala Světová banka, se příznačně nazývá Východoasijský zázrak. Konkrétně vlády těchto zemí podporovaly silné spojení a zároveň samy regulovaly investice. Přitom rozvíjely vzdělávací systém a vytvářely tak podmínky pro přijetí technických, technologických znalostí a managerských dovedností, aby vyplnily mezeru, která je oddělovala od úrovně vyspělých průmyslových zemí. Vlády tak na rozdíl od konceptu Washingtonského konsensu, vystupovaly jako spolutvůrci tržní ekonomiky. Na tom mnoho nemění skutečnost, že zejména Jižní Koreji se finanční krize nakonec nevyhnula, neboť pod nátlakem vlády Spojených států a amerického

ministerstva financí byla nakonec nucena přijmout některá „nesystémová“ opatření. Nicméně korejské firmy patří dnes ke globálním ekonomickým hráčům a ovlivňují stav a chod světové ekonomiky.(Stiglitz)

✓

8. Reakce na globalizaci a vyrovnávání se s ní

- a) Čína**
- b) Indie**
- c) Latinská Amerika**
- d) Afrika**

- a) Čína**

Vývoj Číny demonstruje jak globalizace spoluovlivňuje i proměnu totalitního státu , původně uzavřeného před vnějším světem. I když výchozí příčiny otevírání se čínské ekonomiky světu byly vnitřního rázu (demografický vývoj měl pravděpodobně zásadní význam), nutnost vystoupit z izolace a působit na světových trzích, získávat investice měly již zřetelné globální souvislosti. Čína musila připustit účast zahraničních společností na svém vnitřním trhu, dovoluje těmto společnostem ve stále větší míře nákup akcií svých původně výhradně státních podniků, umožňuje uzavírání joint venture mezi čínskými a zahraničními podniky atd. atd. Rozvoj tržní ekonomiky ovšem vyžaduje stále větší uvolňování politických poměrů. Potvrzuje se tak, že alespoň bez určité míry politické svobody se efektivní tržní ekonomika nemůže rozvíjet. Aby se Čína mohla plně prosazovat na světových trzích, usilovala o vstup do Světové obchodní organizace (WTO) .Stalo se tak v r. 2000.To ovšem s sebou přineslo řadu závazků pro regulaci čínských tržních podmínek. Během pěti let musely být odstraněny kvóty a netarifní bariéry, některé dokonce během dvou či tří let. Zahraniční firmy musely dostat v podstatě neomezené povolení k dovozu a vývozu zboží bez státního prostředkování. Cizincům se musila dovolit účast ve velkoobchodním i maloobchodním podnikání.

Omezení vlastnických práv se musilo uvolnit v celé řadě oborů, mj. v telekomunikacích (s omezeními, která si na druhé straně vynutila vláda v Pekinu). Musily se vyloučit subvence, zejména v zemědělství. Navíc muselo dojít k odstranění lokálních překážek obchodu, vytvořených provinciemi a městy jako ochrana před obchodními aktivitami sousedů. Znamená to, že se vládnoucí Komunistická strana vzdala významných částí kontroly nad ekonomikou (Chang). Na druhé straně ekonomický i lidský potenciál Číny v rámci Světové obchodní organizace představuje sílu, která do určité míry zaštiťuje zájmy rozvojových a rozvíjejících se zemí, třebaže se její politika s těmito zájmy vždy nekryje. Tomu odpovídá i investiční politika Číny do rozvojových či rozvíjejících se zemí jako je Angola nebo Sudán (ropa) či Brazílie (nerostné suroviny). Díky tomu se ovšem Čína stává jedním ze stále významnějších hráčů globalizace. Disponuje stále značnějším objemem vlastních finančních prostředků, její rostoucí potřeba hmotných zdrojů (ropa, ocel, nerostné suroviny) ovlivňuje ceny na světových trzích.

Čína ovšem představuje také globální rizika. Zřejmě nejaktuálnější problém je devastace životního prostředí. Politický systém Číny odpovídá stále méně jejím vnitřním ekonomickým proměnám. Ohroženost politické soudržnosti země v důsledku nezávislého postavení Tajvanu, iredentistických nálad v západní části země (Tibeťané, Ujguři, Kirgizové atp.), rostoucí nespokojenosti městského obyvatelstva s pracovními podmínkami, chudoba západních oblastí jsou potenciálem nepředvídatelných konfliktů. Čína se dostává fakticky do vleku ekonomických proměn, které fatálně musila vyvolat, aby zajistila existenci rostoucí populaci a aby obstála v globalizujícím se světě (Chang, China Daily Apríl 05).

b. Indie

Indie se stává, spolu s Čínou a Brazílií třetím novým globálním

hráčem. Podobně jako Čína šla i Indie při rozvíjení své ekonomiky vlastní cestou. Indie přitom neprofituje nijak výrazně ze zahraničních investic (FDI). Zatímco v letech 1995/ 96 až 2000/ 2001 zahraniční investice činily 4,85 mld USD vládní investice činily 10 mld USD (Rudder Datt in C. Tisdell, R.K. Sen) Nicméně indické NNS patří dnes k prvořadým globálním hráčům (Mittal, ocelárenství např.)

Podle ukazatelů z konce roku 2005 paritou kupní síly (ppp) patří Indie ke čtvrté nejsilnější ekonomice světa s ročním růstem HDP 8,1 % ke konci roku . Hlavním zdrojem ekonomického růstu jsou služby , zejména také internetové a finanční služby. Indie od nabytí samostatnosti se řídila zejména principy socialistické ekonomiky, takže vláda kontrolovala většinu průmyslu, dovoz a vývoz a přímé zahraniční investice. Liberalizací se tyto vazby uvolnily. Indie čelí problémům přelidnění, nezaměstnanosti. Má nedostatečně rozvinutou infrastrukturu. Hrozbou stabilitě a potravní soběstačnosti je zhoršující se bilance zásobování vodou, zejména pro zavodňování zemědělské výroby.

c. Latinská Amerika

Ekonomické problémy Latinské Ameriky byly, dá se říci, chronické.. Ekonomické obtíže kontinentu vyplývají mj. ze struktury politického systému, odlišného od situace v Azii. V Latinské Americe jsou silné odbory, které měly často značný vliv na rozhodování vlád. Na druhé straně rozdíl ve skladbě obyvatelstva, etnické i majetkové, umožňovaly růst sociálních rozdílů.V Latinské Americe rostla příjmová nerovnost daleko nejrychleji ze všech světových regionů. Analytici si kladou otázku jak latinoamerické politické oligarchie dosáhly tohoto výsledku. Politické následky se dostávají v měřítku, které bude významně působit na další vývoj subkontinentu. Čtyři z deseti latinoameričanů žijí v chudobě. Průzkumy ukazují, že právě snižování chudoby a problém nezaměstnanosti budou představovat

hlavní téma dalšího vývoje. Tradice pravicových autoritativních až fašistoidních vlád je příčinou nynějšího přechylování (Venezuela, Bolívie) doleva k autoritativním vládám či sociálně demokratickým režimům (Brazílie, Chile). Zejména Venezuela a Bolívie se přitom mohou opírat o své značné zásoby ropy a zemního plynu. Jedním z volebních hesel politiků Chavez, Morales) byla nacionalizace těchto energetických zdrojů. Krizové excesy nezaměstnaných v Argentině v r. 2001 (obsazování podniků a vytváření podnikových družstev) tento pohyb doleva potvrzují.. Analytici se při tom však příliš nezabývají rolí, kterou by v budoucím vývoji mohla sehrát postava stárnoucího Fidela Castra.

Nicméně Latinská Amerika představuje typickou ukázkou „regionalizace“ zájmů jako řešení globálních problémů. Ačkoliv na kontinentu působí Spojenými státy inspirované sdružení volného obchodu (NAFTA), které zahrnuje Mexiko, země jižního subkontinentu zapojení do této struktury odmítají. Již dříve pod vedením Brazílie a Argentiny vytvářejí vlastní sdružení volného obchodu – MERCOSUR. Jde o subkontinent podle některých analýz nejbohatší na surovinové zdroje, má rozsáhlé plochy dosud neobdělávaných orných půd. Expandující čínská ekonomika se v této oblasti snaží z těchto důvodů intenzivně angažovat. Kontinent se pokouší vymanit ze sevření globálních hráčů a dokonce se mezi ně zařazuje (Brazílie).

d) Afrika

Zřejmě nejrozvrácenější oblastí je Afrika na jih od arabských severoafrických států. Někteří autoři soudí, že kolapsy řady států rovníkové Afriky jsou předobrazem otřesů, které zasáhnou svět. Jejich příčiny spočívají v demografickém vývoji i kulturním rozvratu, který je spíše živěn než vysloveně způsobován silami globalizace. Největší problém řady afrických států je totální rozpad organizujících – státních struktur, které by představovaly síly mírnící a řešící etnické a

sociální konflikty. Prominentní znalec africké apokalyptiky R. Kaplan popisuje situaci takto : „ Západní Afrika se stává symbolem celosvětového demografického, environmentálního a společenského úpadku, ve kterém se zločinecká anarchie jeví jako opravdové 'strategické' nebezpečí...Západní Afrika poskytuje patřičný úvod do problémů, o kterých je často velice nepříjemné diskutovat a kterým bude naše civilizace brzy čelit“.

Pět let, která uplynula od vydání originálu Kaplanovy knihy, je ovšem dlouhá doba. Mezitím došlo v poslední době v řadě afrických států ke změnám – a ve volbách se prosazují politici či političky, kteří představují určitý obrat ke stabilitě za podpory nesporné většiny anarchií unavených a vyčerpaných obyvatel. Jak trvalou změnu to znamená, nelze zatím odhadnout, protože v řadě zemí anarchie trvá (Kongo). I v zemích, kde snad dochází po volbách k obratu, jsou struktury státu zcela nebo téměř zcela rozvrácené. Kontinent hledá novou identitu : založení Africké unie má vytvořit předpoklady pro spolupráci mezi státy kontinentu, účast afrických států ve sdruženích rozvojových zemí na půdě Světové obchodní organizace jsou znamením vůle účastnit se na spoluvytváření světového politického systému překonáváním kontinentální rozdrobenosti. Zvláštní roli v tomto vývoji alespoň dočasně především vlády nejbohatších průmyslových států, sdružených ve skupině G 8, které v r 2005 přistoupily k opatřením na oddlužování afrických zemí, aby se vytvořily základní podmínky konsolidace jejich ekonomik, sociálního systému a státní struktury. Významnou roli sehrává politika EU orientovaná na Afriku jako na zvláštní zájem Evropy, zejména také změnami forem poskytované pomoci (technologie, techniky, vzdělávání, sociální infrastruktura a p.)

9. Jaká východiska pro rozvojové země

Zkušenosti s působením mezinárodních mezivládních institucí v rozvojových zemích v minulých desetiletích by měly být poučením pro hledání a nalézání způsobů změny jejich praktik. Odborníci proto doporučují, aby

- se více publikovaly historické zkušenosti rozvinutých zemí s řešením problémů jejich vlastního rozvoje : jde o to umožnit rozvojovým zemím činit informovanější rozhodnutí než tomu bylo doposud;
- radikálně by se měly změnit podmínky pro poskytování pomoci rozvojovým zemím;
- pravidla Světové obchodní organizace by se měla redefinovat, aby rozvojové země mohly aktivně využívat tarify a subvence;
- mělo by dojít k reformě institucí, tak , aby bylo možné uvážit které by byly nejpřiměřenější pro který typ zemí v souladu s jejich stupněm rozvoje, jejich ekonomickými, politickými, sociálním i kulturními podmínkami (Ha-J.Chang in : Michie)

10. Shrnutí

O erozi národního státu existuje sice řada studií, ale dynamika globálních změn nedovoluje zachytit skutečný stav tohoto trendu. To odpovídá obrazu, který představuje obrat „tekutá modernita“. Nicméně východiskem musí být historické chápání povahy a funkce národního státu a politického systému jak se vyvinul v období modernity, tedy nejpozději v posledních dvou stoletích. Teprve na tomto pozadí je možné popisovat procesy, které představuje globalizace, účast nových politických hráčů, kteří ovlivňují a determinují národní politiky a fakticky omezují suverenitu tradičního národního státu. Zcela novým hráčem jsou nadnárodní společnosti, ale i nevládní nestátní organizace. Zvláštní roli především v rozvojových zemích hrají mezivládní mezinárodní organizace, které často oktrojují těmto zemím podmínky a směry rozvíjení jejich ekonomik, nejednou s negativními dopady na tento rozvoj. Reakce rozvojových zemí je rozmanitá a demonstruje, že jsou možnosti jak negativním vlivům mezistátních organizací čelit. V globálním měřítku vzniká tak mezinárodní politický systém, který však postrádá pravidla vlastního sebeřízení, jakými disponoval mezinárodní systém vytvořený dosud suverénními státy. Pro regionální organizovanost má často inspirující význam organizace Evropské unie (Jižní Amerika, Africká unie).

L i t e r a t u r a :

1. Z.Bauman, Tekutná modernita, Mladá Fronta 2000
2. D.Held, A.McGrew, The Global Transformation Reader, Polity Press 2000
3. A. Hammond, Which World, Island Press, Washington D.C. 1998
4. J.F. Rischard, High Noon, Basic Books, New York D.C. 2002
5. Mapping the Global Future, Report of the National Intelligence Council's 2020 ,
US Government Bookstore, Dec. 2004
6. A. Heywood, Politologie, Eurolex Bohemia, Praha 2004
7. V.Prorok, A.Lisa, Základy politologie, VŠE Praha 2002
8. A.Luhmann in: U.Beck, Perspektiven der Weltgesellschaft, Suhrkamp 1998

9. U Beck, Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter, Suhrkamp 2002
10. R. Woodward, An „ation“ not a „ nation“ : the globalisation of world politics ;
J. Lee, The political economy of the third way ; G. Ietto- Gillies, The role of transnational corporations ; Ha-J. Chang, Kicking away the ladder – globalisation and economic development in historical perspective; M. Koenig- Archibugi, Global governance, all in: J.Michie ed., The Handbook of globalisation, Edward Edgar, Cheltenham, UK 2003
11. J. E. Stiglitz, Jiná cesta trhu, prostor 2003
12. E. Jones, The Rekord of Global Economic Development, Edward Edgar, Cheltenham, UK 2002
13. R. Datt, Globalisation, the WTO and its impact on India in : C. Tisdell ,R.J. Sen,
Economic globalisation, Edward Edgar, Cheltenham, UK 2004
14. G.G.Chang, The coming collapse of China, Arrow 2002
15. R.D. Kaplan, Přicházející anarchie, Pavel Mervart 2003